

Nagy Imre Csaba*

MAGYAR NYELV OKTATÁSA OROSZ ANYANYELVŰEKNEK A SZENTPÉTERVÁRI EGYETEMEN**

1. Néhány szó az oktatóhelyről

ASzentpétervári Állami Egyetem Oroszország legrégebbi egyeteme, jogelődjét 1724-ben alapították. A magyar nyelv oktatásának a Finnugor Filológiai Tanszék ad otthont. A tanszékot 1925-ben hozták létre, első vezetője Dmitrij Vlagyimirovics Bubrih volt. Itt az első évtizedekben elsősorban kutatómunka folyt, Bubrih és tanítványai, majd utódai az oroszországi finnugor népek nyelvivel foglalkoztak. A magyar nyelv oktatása csak az 1940-es évek végén kezdődött meg, ettől kezdve a nyelvoktatás egyre nagyobb szerepet kapott a tanszék profiljában. Az 1990-es évek közepétől a nyelvészeti kutatások ugyan háttérbe szorultak, de a színvonalas nyelvi képzésnek köszönhetően magyarul kiválóan tudó szakemberek sokaságát bocsátotta ki az intézmény. A tanszék most igyekszik kivergődni a tudományos elszigeteltségből és visszakapcsolódni a nyelvészet nemzetközi munkafolyamataiba. Jelenleg három szakon, magyar, finn és észt szakon lehet diplomát szerezni. A tanári gárda most 14 főből áll, ebből a magyar szakon (a lektorral együtt) 4 szakember oktat.

2. A hallgatókról

Az egyik speciális probléma, amivel az oktatóknak meg kell küzdeniük, a motiválatlanság: tanulmányai kezdetén sok hallgató a legcsekélyebb előismerettel sem rendelkezik Magyarországgal és a magyarsággal kapcsolatban. Így nemcsak a nyelv, hanem a hungarológiai ismeretek oktatását is nulláról kell kezdeni, s fel kell kelteni a hallgatók érdeklődését. A másik probléma, hogy a diákok túl korán kerülnek a felsőoktatásba: a 11 (9+2) osztályos iskolarendszer miatt sokan már 17 évesen megkezdik egyetemi tanulmányaikat. Ezek a fiatalok még mind gondolkodásukban, mind viselkedésükben éretlenek az egyetemi munkára. Az is rontja a helyzetet, hogy az iskolai nevelés folyamán nem szoktatják hozzá őket az önálló gondolko-

* Nagy Imre Csaba, a Balassi Intézet által kiküldött vendégoktató, Szentpétervári Állami Egyetem, nagyimrecsaba@bbi.hu

** A 2007. aug. 21–22-i lektori konferencián elhangzott előadás írásos változata.

dáshoz és véleményalkotáshoz. Az utóbbi körülmény miatt igen nehéz az oktatónak bármilyen, az anáig gyakorolt tankönyvi témáktól kicsit elrugaszkodó kérdésről beszélgetést kezdeményezni, szituációkat modellezni, hatékony önálló munkát végeztetni (ahol a hallgatónak fel kellene fognia, hogy az adott feladat az ő és diák társai épülését szolgálja, lényege nem az, hogy azért valamilyen értékelést kapjon, majd az egészset elfeledje).

3. Problematikus területek a magyartanításban

Az alábbiakban vázlatosan áttekintem, mely problémakörök igényelnek fokozott figyelmet az orosz anyanyelvű hallgatókkal való munka során. Itt csak a legszembe-tűnőbb jelenségekkel foglalkozom, az orosz ajkúak magyarnyelv-elsajátításával kapcsolatos speciális feladatok részletes leírása egy nagyobb lélegzetű dolgozat tárgya lehet. A példák (a kiejtési hibák kivételével) IV. éves hallgatók fogalmazásaiból valók. (Egy részletesebb munka célirányos vizsgálatokat igényel.)

3.1. A kiejtés

A magyar beszédhangok kiejtése

A beszédhangok normának megfelelő ejtése a nyelvtanulás kezdeti szakaszában áll a figyelem középpontjában, de a tanulmányok folyamán végig oda kell rá figyelni.

A mássalhangzók helyes kiejtése általában nem okoz nehézségeket, eltekintve a mássalhangzó + *i*, / *í*, / *e*, / *é* fonémakapcsolatoktól, mivel az itt az oroszban a mássalhangzó csak lágy (palatalizált) lehet, pl. *t*, *d*, *n* nem, csak *ty*, *gy*, *ny* (Russzkaja grammatika 1980: 37). Az elsajátítás kezdeti fázisában rögzülnie kell a hallgatóknak, hogy erre a különbségre figyeljenek. Ez a hiba merül fel akkor is, ha nemzetközi szavakat kell kiejteni, melyek mindkét nyelvben megvannak. Így gyakran hallani a következő ejtéseket: *matyematyika*, *rágyió*, *vigyéó*. (Ez a „lányítási” kényszer egyébként annyira erős, hogy az évtizedek óta Magyarországon, magyar családban élő, magyarul jól beszélő embereknél is megfigyelhető.)

A magánhangzók ejtésével sokkal több probléma van. Ez azzal magyarázható, hogy az orosz nyelv magánhangzókészlete szegényebb (csupán 5 „erős” és 2 redukált fonéma), és nincs hosszúsági korreláció (Russzkaja grammatika 1980: 76). Ezért hangsúlyt kell fektetni az *a–o*, *a–á*, *e–é*, *ö–ü*, és a hosszú–rövid párok megkülönböztetésének gyakorlására. Ezeknél a fonémapároknál mind az észlelés, mind az interpretáció nehéz, vagyis az orosz ajkúak számára paronimáknak számítanak például a következők: *kor–kór*, *tör–túr*, *kara–kára*, *mar–már*, *eke–éke*. Ez a nehézség kombinálódik a mássalhangzó-kettőzés problémájával: mivel az orosz nyelvben a mássalhangzó-kettőzésnek nincs számottevő jelentés-megkülönböztető szerepe, nehéz megkülönböztetniük az ilyen szópárokat is: *lakk–lak*, *állam–áalom*, *megállapít–megalapít*, *fenn–fen* stb (Kolpakova: 2002: 11). Mindez a szavak helyes megtanulását, leírását is megnehezíti, a kommunikációt is akadályozza, tehát

minden alkalmat meg kell ragadni a begyakorlásra. (A kérdéssel sokat foglalkozott Natalija Kolpakova már megjelenés alatt áll paronímaszótára.)

A hangsúly

A hangsúly az oroszban kvantitatív és szabad, vagyis egyrészt a hangsúlyos szótag magánhangzójának megnyúlásában nyilvánul meg, másrészt egyazon szó különböző alakjaiban eltérő helyen lehet (Russzkaja grammatika 1980: 90). Így az előforduló hibák a következők szoktak lenni: 1. a hangsúlyos szótag magánhangzójának nyújtása: *kútya*, *kislány*, *iszik*, *spórtol stb.* 2. A hosszú magánhangzót tartalmazó szótag nyomatékos ejtése: *ke' rékpár*, *tele 'vizió*, *Moszk 'vában*. A nyelvtanulás kezdetén tehát figyelmet kell fordítani arra, hogy a magyarban az első szótagra esik a főhangsúly, és arra, hogy itt a hangsúly és a magánhangzó-hosszúság egymástól teljesen független jelenségek.

Az intonáció

Az alapvető intonációtípusok közül az eldöntendő kérdés intonációja okozza a legtöbb problémát, éppúgy, mint más idegen ajkúak körében. Ennek a mondattípusnak a helytelen intonálása még az egyébként helyesen, választékosan beszélő nyelvtanulóknál is megfigyelhető. Ez ugyan nem okoz komolyabb kommunikációs problémát, de a helyes beszédhez hozzátartozik a helyes intonáció is, ezért igyekszünk – rendszerint szórakoztató módon – begyakoroltatni ezt a sémát is.

3.2. A szófajokhoz köthető problémák

A névszó

Az egyes és a többes számú alakok használata a két nyelvben eltérő. A dolgok (leggyakrabban élelmiszerek) sok darabból álló, egynemű csoportjának megjelölésére a magyarban egyes számú alakot használunk, míg az oroszban inkább többes számút (m. *gombát szed* ~ or. *собирать грибы*, m. *paradicsomot eszik* ~ or. *есть помидоры*, m. *bélyeget gyűjt* ~ or. *собирать марки*). Az eltérés nem „következetes”, ez azonban jelen esetben segíti a magyar „gondolkodás” megértését: néhány esetben az oroszban is csak egyes számú alakot lehet használni (or. *покупать черешню* ~ m. *cseresznyét vásárol*, or. *Малина вкусная.* ~ m. *A málna finom.*). Ezzel együtt nagyon gyakori hiba az egyes szám helyetti többesszám-használat (**gombákat szed*, **almákat vesz*). (A szentpétervári tanszéken most készül egy olyan feladatgyűjtemény-sorozat, melynek első kötetében ehhez a témához tartozó feladatok is találhatóak.)

Kimondottan nyelvspecifikus hiba a határozószónak a melléknévi állítmány helyetti használata. Ez olyan nyelvek esetében fordul elő, amelyekben a két alak egybeeshet, s az idegen ajkú nem tudja eldönteni, hogy anyanyelvében az adott szó

melyik szófaj képviselője, s ennek következtében rosszul választja ki az ekvivalens magyar alakot. Pl. az or. *Я сама чувствовала, что это было ужасно, ...* mondatot a hallgató így ültette át magyarra: **Magam is éreztem, hogy rettenetesen volt az, ...* (helyesen: *rettenetes*), mivel az or. *Ужасно* szóalak lehet semleges nemű, nominatívusi melléknévalak és határozószó-alak is. Ugyanez a hiba a következő, tipikusnak nevezhető mondatban is: **A tengerparton kellemesen volt.* (helyesen: *kellemes*; or. *На берегу моря было приятно.*).

Az ige

Nagy segítség az igei prefixumok megléte az oroszban a magyar igekötők használatának megértésében, de a két rendszer természetesen nem fedi le egymást, a megfelelések nem száz százalékosak, bár a hallgatókba az orosz nyelvészeti tanulmányaik során is beletáplálják, hogy a szláv nyelvek igekötői és többek között a magyar nyelv igekötői között párhuzam van (Jazikoznanyie 1989: 83–84). Tipikus hibák pl. or. *вы-* ~ általában m. *ki-*; de: or. *выйти, выехать* 'elindul' ~ m. **kimegy*; or. *в-* ~ általában m. *be-*, de: or. *войти в автобус* 'felszál a buszra' ~ m. **bemegy a buszba*)

Az igealakok használatakor sok problémát okoz a szemlélet szerinti ekvivalens megtalálása. Az orosz nyelvben az aspektus markánsan megnyilvánuló kategória (a szótárban eleve folyamatos – befejezett párokban közlik az igéket), az alakok képzése jól áttekinthető, logikus és ezért jól elsajátítható szisztéma szerint történik. A magyar nyelvben azonban ez a kategória nem ilyen szembeötlő, kifejezése jóval összetettebb. Egyes nyelvészek szerint ez a kategória nincs is meg a magyarban (Apreszjan–Páll 1982: 85–87), mások viszont számolnak vele (például É. Kiss–Kiefer–Siptár 1998: 108). Legjobban az igekötős igéknél figyelhető meg a szemlélet visszaadásának a nehézsége. Pl. az or. *учить–выучить* párnak többé-kevésbé megfelel a m. *tanul–megtanul* alakpár (or. *На занятии учим новые слова. ~ m. Az órán új szavakat tanulunk [most v. általában].* or. *На занятии выучим новые слова. ~ m. Az órán megtanuljuk az új szavakat.*). De a magyarban az igekötős alak által jelölt befejezettség tartalma nem ugyanaz, mint az oroszban, mert itt ez az igealak jelölhet ismétlődő cselekvést is. A *Minden órán megtanuljuk az új szavakat* mondatnak nincs egyértelmű orosz ekvivalense, amely a magyarhoz hasonlóan az ismétlődést és a befejezettséget is magában foglalná (a logika szerint megfelelő *выучивать* nyelvjárási alakot a mai köznyelvben nem használják). Az egyik tipikus hiba, hogy az orosz ajkúak – anyanyelvük mintáját követve – kerülik az igekötős alak használatát ismétlődő cselekvés kifejezése esetén: **Mindig nézem* (helyesen: *megnézem*) *az új magyar filmeket.*; **A média változtatja* (helyesen: *megváltoztatja*) *a társadalom normáit, értékeit.*; **Talán azért, mert mutatja* (helyesen: *megmutatja*), *mi az igazi.* Ennek az ellenkezője is gyakori: igekötős igét használnak, amikor az igekötő nem szükséges a befejezettség jelölésére, pl. **Mindenki az utcára kiszaladt* (helyesen: *szaladt*); **Ma egy levelet kaptam meg* (helyesen: *kaptam*). Ezekből a példamondatokból jól látható a beszélő gondolkodásmódja: úgy

érzi, az igekötő feltétlenül befejezetté teszi az igealakot, míg annak hiánya esetén az ige szemlélet folyamatos lesz.

Egyéb szófajok: a névelő

Öröközöld téma a névelőhasználat. Mivel ez a szófaj az oroszban hiányzik, a hallgatóknak nagy nehézséget jelent a helyes használatuk. Rossz irányba befolyásolja a hallgatókat az angol nyelv ismerete, mert ott más szabályok érvényesek. A hibák túlnyomó többségében a határozott névelő elhagyásáról van szó, s ez főleg elvont főnevek előtt jelentkezik. (**Szerintem, portré mestere volt. *Drogok természetes, szintetikus lehetnek. *Nemrég TV-ben egy programot néztem. *Szerintem háború nem normális, nem természetes. *Gyerekek az életünk virágai. *A II. világháború után híres Nürnbergi perben...*).

3.3. Mondattani problémák

Az orosz nyelvben a létige állítmányi használata eltér a magyarétól: jelen időben, kijelentő módban mindig elhagyható, ha nem hangsúlyos. Ezért az orosz anyanyelvűek gyakran olyankor is elhagyják a magyar mondatokban, amikor ott kellene állnia: **...legközelebb hozzám az impresszionista festészet.* (vö. or. *Ближе всего ко мне? живопись импрессионизма.*).

Az infinitivus használata sokkal kiterjedtebb, mint a magyarban. Ezért nagyon tipikus hiba az infinitivusnak az ige kötő- és feltételes módja helyetti, mellékmondat + ragozott igealak helyetti, valamint fázisigék melletti helytelen használata: **...neki mindig van csábítás megint kezdeni kábítószerhasználást...* (helyesen: *...mindig csábítást érez, hogy megint kábítószer kezdejen használni...*); **És ezért elbatároztam médiáról írni.* (helyesen: *És ezért elbatároztam, hogy a médiáról írok.*); **A kormányzat ... folytatja szétkergetni a ... békés tömeget...* (helyesen: *A kormányzat ... folytatja a ... békés tömeg szétkergetését...*). Az egyik legtipikusabb hiba a *tetszik* ige 'szeret' jelentésben, segédigeként való használata (**Nekem tetszik zenét hallgatni.* vö. or. *Мне нравится слушать музыку.*)

A szórendi hibákban természetesen az orosz szórend tükröződik. A semleges mondatokban megmutatkozó szórend SVO, az igei állítmány az egyenes szórendben mindenképpen az alanyt követi, a tárgy és a határozók általában az ige után állnak (Russzkaja grammatika 1980: 257). Az orosz anyanyelvűek ezért az ilyen mondatokban automatikusan az alany után teszik az igét s után az igemódosítót: **Ida volt nagyon különös lány. *A Démont látjuk nem valami rossz lénynek.* De a hangsúlyos mondatípusban is az ige elé kerül az alany: **...miért az emberek kábítószer kezdenek fogyasztani és hogyan segíteni lehet azoknak...* (vö. Szili 2006: 156–160). A helyes szórend elsajátíttatásában sokat segít a szórendi táblázat (I. Színes magyar nyelvkönyv) következetes használata.

3.4. A helyesírás

Nagyon tipikus, és zavaró jelenség a gondolatjel használata a besorolást, azonosítást kifejező mondatokban (gyakran az *ez* mutató névmással kísérvé). Az orosz helyesírásban ez igen gyakori, ilyenkor a hiányzó kopulát jelzi a gondolatjel (or. *Закон Ī это порядок. ~ м. *A törvény – ez rend.*)

Egy idegen nyelv helyesírásának elsajátítása nem könnyű, különösen, ha az anyanyelv ábécéje gyökeresen eltér a másiktól. Az orosz esetében is ez a helyzet: felsőbb éves hallgatóknak is gondot okoz, hogy az európai kultúra egy-egy kiemelkedő alakjának nevét leírják. Így a magyar lektorra hárul az a feladat, hogy megtanítsa az idegen nevek helyesírásának az alapelveit: ti. minden nevet úgy írunk, ahogy azt az adott nyelv szabályai szerint kell (kivéve a nem latin betűs nyelveket), s nem kell „magyarosítani” a helyesírást, nem is a kiejtést vesszük alapul, mint az oroszban. Ettől persze még senki sem tudja, hogyan kell leírni pl. *Shakespeare* vagy *Goethe* nevét. Ezt meg kell tanulni. Azzal segítünk, ha részoktatjuk a hallgatókat arra, hogy nézzenek utána minden egyes idegen név helyesírásának, s ne öletszerűen írjanak le valamit. Ehhez az is kell, hogy a diákok minél több írásbeli munkát kapjanak (fogalmazások), s az ott elkövetett tanulságos hibákat közösen megbeszéljük. Ma már sokat segít az internet használata is.

Irodalom

- Apreszjan, J. D.–Páll Erna 1982. *Orosz ige–magyar ige* I–II. Tankönyvkiadó, Budapest.
- É. Kiss Katalin–Kiefer Ferenc–Siptár Péter 1998. *Új magyar nyelvtan*. Osiris, Budapest.
- Jazikoznanyie. [Языкознание] 1998. *Большой энциклопедический словарь*. Москва.
- Kolpakova, N. N. [Колпакова, Í. Í.] 2002. Проблемы паронимии (на материале венгерского языка). Материалы XXXI всероссийской научно-методической конференции преподавателей и аспирантов. Выпуск 11. Уралистика. Хилологический хакултет Санкт-Петербургского государственного университета.
- Russzkaja grammatika* [Русская грамматика] 1980. I–II. Москва, Наука.
- Szili Katalin 2006. *Vezérkönyv a magyar grammatika tanításához*. Enciklopédia Kiadó, Budapest.